

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра
з теми

**РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА
УРОКАХ МИСТЕЦТВА**

Виконала: студентка II курсу,
групи РО1-М18z
Спеціальності 013 Початкова освіта
Чебан Христина Іванівна
Керівник **Борисова Т.В.**, кандидат
педагогічних наук, доцент
Рецензент Гудима Н.В., кандидат
філологічних наук, доцент

м. Кам'янець-Подільський
2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА.....	9
1.1. Сутність і зміст поняття «творчі здібності».....	9
1.2. Зміст, дидактична структура і специфіка уроків мистецтва у початковій школі.....	19
1.3. Мистецтво як засіб активізації творчої діяльності молодших школярів..	29
РОЗДІЛ II. ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА.....	43
2.1. Діагностика сучасного стану розвиненості творчих здібностей учнів початкової школи.....	43
2.2. Художньо-педагогічні технології розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва.....	58
2.3. Хід і результати дослідно-експериментальної роботи з розвитку творчих здібностей школярів на уроках мистецтва у початковій школі.....	72
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	94

ВСТУП

Актуальність дослідження. Загальновідомо, що нинішній етап цивілізаційного поступу людства характеризується значним науково-технічним прогресом, відходом від усталених підходів в отриманні та переробці інформації, вирішенням нових, незвичних політичних, соціально-економічних, гуманітарних тощо проблем, які повсякчас постають перед сучасним суспільством.

Ці виклики зумовлюють нагальну потребу в підготовці активних і дієвих особистостей, які будуть здатними до висування нових, нетрадиційних ідей та прийняття креативних рішень, а також зможуть ефективно, дієво й творчо вирішувати назрілі і дуже важливі для подальшого успішного життя нашого суспільства проблеми.

Зрозуміло, що розпочинати підготовку таких творчих людей слід із самого дитинства, з тих пір, коли починають формуватись основні вміння й навички особистості, які дадуть їй змогу у майбутньому стати творцем нової й комфортної для всіх реальності.

Відповідно, основні завдання щодо виховання творчої особистості кожного громадянина нашої країни покладено саме на початкову ланку шкільної освіти, а це, в свою чергу, потребує оновлення підходів до навчання і виховання школярів, зосередження педагогічної уваги саме на творчих аспектах їх розвитку.

На необхідності розвитку творчих якостей особистості учнів у процесі шкільного навчання і виховання наголошується у цілій низці державних документів найвищого рівня, серед яких Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Концепція нової української школи, Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах [31; 32; 41].

Одним із найприродніших способів розвинути творчі здібності особистості є заняття мистецтвом. Так, шкільні уроки мистецтва в силу своєї

інтегративної специфіки здатні допомогти учням зануритись у атмосферу різних видів мистецької творчості, опанувати механізмами творчої діяльності у царині театру, образотворчого мистецтва, музики, хореографії.

Саме тому слід повсякчас відшукувати нові й ефективні методи, які дозволятимуть якомога краще використовувати потенційні творчорозвивальні можливості уроків мистецтва і формуватимуть у дітей комплекс відповідних умінь і навичок, який цілісно охоплюватиме потреби їх творчого становлення й зростання.

Загалом, висвітлені вище аргументації опосередковано свідчать щодо актуальності обраної нами для дослідження проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблема розвитку творчої особистості є настільки вагомою, що піддавалась прискіпливому, детальному й різноаспектному вивченню представниками різних галузей наукових знань.

Так, різні аспекти теорії творчості, творчої діяльності особистості дуже широко висвітлено у фундаментальних наукових працях відомих філософів: Платона, П. Енгельмейєра, М. Вертмейєра, А. Алексєєва, В. Яковлєва, Л. Яценко, В. Шинкарука.

Психологічні механізми формування і розвитку творчих здібностей досліджувались такими відомими науковцями-психологами, як Л. Виготський, Б. Теплов, Д. Богоявленська, Ю. Гільбух, В. Дружинін, М. Шопіна, Т. Волошина та ін.

Вагому роль у науковому дослідженні проблеми розвитку творчих здібностей дітей відіграють наукові напрацювання відомих педагогів: В. Моляко, Т. Рагозіної, В. Шарко, М. Пашко та ін.

Значна кількість наукових досліджень була присвячена вивченню питань змісту, дидактичної структури, інтегративної специфіки шкільного уроку мистецтва та з'суванню тих завдань, які він має вирішувати у контексті творчого розвитку школярів. В цьому річищі працювали відомі педагоги: К.

Бабанов, Г. Падалка, О. Олексюк, Л. Масол, В. Сирота, О. Стрихар, Т. Турчин та ін.

Велике значення для нашої дослідницької роботи має науковий доробок відомих представників сфери художньої педагогіки, у якому досліджуються проблеми використання у шкільному навчально-виховному процесі різних видів мистецтва (театрального, музичного, образотворчого, хореографічного) як засобів активізації творчої діяльності молодших школярів. Цим питанням було присвячено наукові праці С. Русової, В. Сухомлинського, Н. Ветлугіної, Н. Сац, Б. Неменського, Л. Кондратової, О. Калашнікової, Т. Медвідь та ін.

Належно оцінюючи високий ступінь наукової розробленості досліджуваної проблеми, вважаємо за доцільне зазначити, що не всі параметри потужного творчо-розвивального потенціалу уроку мистецтва піддавались науковому опрацюванню. Так, зокрема, фокус наукової уваги досі не зосереджувався на цілеспрямованій розробці спеціальних інтегративних технологій, спрямованих саме на розвиток творчих здібностей молодших школярів, не знайшли свого наукового відображення проблеми модернізації змісту і технологій проведення уроку мистецтва з використанням новітніх і цікавих для дитячої аудиторії форм мистецько-творчої роботи.

З огляду на актуальність визначеної проблематики та наявність деяких прогалин у її науковому опрацюванні, було обрано тему нашого магістерського дослідження: «Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва».

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування, розробка, апробація та визначення ефективності технології розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва у початковій школі.

Гіпотеза дослідження: ефективність розвитку творчих здібностей молодших школярів значно підсилиться, якщо застосувати на уроках мистецтва розроблені нами технологічні віднайдення, спрямовані на

формування в учнів позитивної мотивації до творчої роботи, удосконалення їх інтелектуально-пізнавальних можливостей у царині мистецтва та художньої творчості та збагачення їх художньо-творчими вміннями у різних видах мистецької діяльності.

Об'єкт дослідження – розвиток творчих здібностей молодших школярів у початковій школі.

Предмет дослідження – технології розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва.

Завдання дослідження.

1. Проаналізувати філософську та психолого-педагогічну наукову літературу з питань сутності і змісту поняття «творчі здібності» та уточнити його трактування.
2. Опрацювати наукові праці вчених, присвячені висвітленню особливостей змісту, дидактичної структури і специфіки уроків мистецтва у початковій школі та визначити його резерви для розвитку творчих здібностей молодших школярів.
3. Здійснити аналіз наукової мистецтвознавчої та педагогічної літератури з проблем використання різних видів мистецтв як засобів активізації творчої діяльності молодших школярів та визначити механізми їх впливу на розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку.
4. Визначити основні параметри творчих здібностей молодших школярів, розробити критерії і показники, окреслити рівні розвиненості творчих здібностей молодших школярів.
5. Діагностувати сучасний стан вирішення проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів у практиці шкільної початкової освіти.
6. Розробити і експериментально перевірити художньо-педагогічні технології розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва.

Методи дослідження:

-те
оретичний аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми;
-си
стематизація та узагальнення наукової інформації;
-ко
нстатувальний та формувальний педагогічні експерименти;
-сп
остереження за динамікою розвитку творчих здібностей молодших школярів;
-бе
сіди з батьками;
-
анкетування вчителів мистецтва та вчителів початкових класів;
-
діагностичні бесіди з учнями початкових класів, діагностичні завдання творчого типу;
-ст
аристична обробка отриманих у процесі експериментальної роботи результатів.

Експериментальна база дослідження: Кам'янський ліцей Кам'янської сільської ради Сторожинецького району Чернівецької області.

Наукова новизна дослідження: у дослідженні *уточнено* трактування терміну «творчі здібності», *визначено* характерні ознаки та творчорозвивальний потенціал уроку мистецтва, *визначено* механізми впливу різних видів мистецтв на творчий розвиток молодших школярів, *окреслено* основні організаційно-педагогічні умови забезпечення ефективності використання мистецтва як інструмента активізації творчої діяльності школярів, *розроблено* критерії, показники і рівні розвиненості творчих здібностей молодших школярів, *розширено* межі технологічного забезпечення процесу розвитку творчих здібностей молодших школярів на

уроках мистецтва, експериментально *доведено* ефективність розроблених технологій розвитку творчих здібностей учнів початкових класів на уроках мистецтва.

Теоретичне значення дослідження полягає в розширенні наукових уявлень щодо вирішення проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва у початковій школі.

Практична значущість магістерської роботи полягає у тому, що розроблені нами технологічні інструменти розвитку творчих здібностей можуть використовуватись у процесі вивчення інших шкільних уроків гуманітарної спрямованості та у позакласній виховній роботі із учнями початкових класів.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом доповідей на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та на Всеукраїнській інтернет-конференції «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» 24-25 жовтня 2019 року.

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки магістерського дослідження викладено в одній одноосібній науковій публікації: «Завдання інтегративного типу як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва».

Структура магістерської роботи: магістерська робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 66 найменувань, додатків. Обсяг магістерського дослідження – 88 сторінок основного тексту. Список використаних джерел – 6 сторінок. Робота містить 2 таблиці.

ВИСНОВКИ

У виконаному дослідженні знайшли наукове відображення питання формування теоретичного підґрунтя, розробки, апробації і експериментального доведення ефективності технології розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва у початковій школі.

1. У магістерській роботі реалізовано низку завдань: проаналізовано філософську, мистецтвознавчу, психолого-педагогічну та методичну літературу з питань сутності і змісту творчих здібностей; змісту, дидактичної структури і специфіки уроків мистецтва у початковій школі; проблем використання різних видів мистецтв як засобів активізації творчої діяльності молодших школярів. Визначено основні параметри творчих здібностей молодших школярів, розроблено критерії і показники, окреслено рівні розвиненості творчих здібностей молодших школярів; діагностовано сучасний стан вирішення проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів у практиці шкільної початкової освіти; розроблено і експериментально доведено ефективність художньо-педагогічні технології розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва.
2. У результаті узагальнення міркувань відомих філософів, психологів та педагогів ми мали змогу визначити основні параметри творчих здібностей і уточнити трактування терміну «творчі здібності», які ми розглядаємо, як розвинені на основі природних задатків особливі властивості людини, що комплексно охоплюють інтелектуальні ресурси, психологічну сферу, вольові якості особистості та віддзеркалюють її здатність до продукування незвичних ідей, неординарного вирішення

поставлених завдань і націленість на досягнення високих і невідомих раніше результатів у певному виді діяльності.

3. В результаті аналізу наукових праць з питань змісту, дидактичної структури і специфіки уроків мистецтва у початковій школі визначено характерні ознаки, які вирізняють його серед інших шкільних уроків і дозволяють стверджувати щодо його можливостей для розвитку творчих здібностей школярів. Цими ознаками виступають: наявність у змісті уроку декількох мистецьких елементів (музика, образотворче мистецтво, театральне мистецтво, кіномистецтво, хореографічне мистецтво), що дозволяє учням опанувати механізми творчої роботи у різних галузях художньої діяльності; інтеграційний характер вивчення різних видів мистецтв, що дозволяє більш цілісно розкрити дітям художню картину світу, осягнути зв'язки між різними мистецтвами і тим самим збагатити їх творчі можливості; пріоритет практичної і художньо-творчої діяльності, що відповідає віковим особливостям дітей молодшого шкільного віку і забезпечує ефективність їх творчого розвитку; можливість варіювати зміст і структуру уроку мистецтва, підпорядковуючи їх завданням художньо-творчого розвитку школярів; вільна і невимушена атмосфера проведення уроку, зміна різних видів художньої діяльності, що відповідає законам мистецької педагогіки, віковим запитам і потребам, а також дозволяє школярам у повному обсязі розкрити свій творчий потенціал і розвинути власні творчі здібності.
4. На основі узагальнення міркувань і тверджень відомих педагогів щодо використання у шкільному навчально-виховному процесі мистецтва як засобу активізації творчої діяльності молодших школярів ми дійшли висновку, що різні види мистецтва, які застосовуються на інтегрованому уроці «Мистецтво» у

початковій школі мають значний потенціал для розвитку творчих здібностей учнів. Так, заняття музичною, образотворчою, театральною, хореографічною діяльністю в змозі сприяти ознайомленню школярами із різноманітними і специфічними творчими лабораторіями, допомагають дітям досягнути основні механізми виконання відповідних мистецьких дій, спонукати їх до віднайдення власних варіантів виконання мистецьких творів, розвивають творче мислення, уяву, фантазію, волю і прагнення висловити за допомогою образів мистецтва свою точку зору на події, явища, предмети тощо, передати свої відчуття, емоції і враження від оточуючої дійсності за допомогою мистецьких засобів. Також було встановлено, що ефективність використання мистецтва як інструмента активізації творчої діяльності школярів безпосередньо залежить від вчителя, від чіткості і продуманості кожної складової уроку, від інтенсивності застосування спеціальних методів, що стимулюють креативність учнів, а також від ретельного дотримання педагогічних умов, пов'язаних із необхідністю забезпечення психологічної комфортності творчої діяльності, підтримки дитячої ініціативи, емоційної та інтелектуальної розкритості школярів.

5. Експериментальна робота здійснювалась впродовж трьох етапів: констатувального, формувального та етапу аналізу результатів дослідно-експериментальних дій. Магістерська робота виконувалась впродовж наступного терміну: жовтень 2018 – листопад 2019 року.
6. Констатувальний етап експериментальної роботи передбачав дослідження існуючого стану вирішення проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів у практиці шкільної початкової освіти і охоплював проведення бесід із батьками, анкетування вчителів, визначення вихідного рівня розвиненості

творчих здібностей учнів початкових класів, аналіз результатів діагностики і проектування шляхів подолання виявлених проблем.

7. Для оцінки ступеня розвиненості творчих здібностей молодших школярів було розроблено критерії, показники і рівні. Такими критеріями визначено: *емоційно-мотиваційний* критерій, що передбачає здатність школярів до емоційного відгуку на твори мистецтва, наявність адекватних реакцій на зміни настроїв у художньо-образному матеріалі цих творів, відчуття емоційного піднесення під час сприйняття мистецтва і виконання мистецько-творчих дій, прагнення до інтерпретації творів мистецтва, сформованість позитивної мотивації щодо самостійного вирішення художньо-творчих проблем; *інтелектуально-пізнавальний* критерій, що віддзеркалює здатність учнів до активної пізнавальної діяльності у царині різних видів мистецтв, розуміння основних правил відтворення оточуючої дійсності за допомогою художньої мови певного різновиду мистецтва, знання основних засобів виразності різних видів мистецтв, володіння основними алгоритмами мистецької діяльності у царині музичного, образотворчого, театрального, хореографічного мистецтва, активність асоціативно-образного мислення, розвиненість уяви і фантазії; *творчо-діяльнісний* критерій відображає володіння школярами художньо-практичними вміннями і навичками у царині музичного виконавства, образотворення, театральної гри, елементарої хореографічної діяльності, здатність самостійно komponувати різноманітні мистецькі елементи, інтерпретувати мистецький матеріал, спроможність вносити оригінальні корективи в існуючі виконавські моделі мистецьких творів, віднаходити оригінальні

варіанти відтворення художньо-образного матеріалу, здатність творчо реалізувати особистий художній задум.

Відповідно до розроблених критеріїв було визначено три рівні розвиненості творчих здібностей молодших школярів: високий, середній та низький.

8. Під час формувального експерименту дослідницька робота здійснювалась за трьома напрямками: психологічним, інтелектуальним та творчо-практичним. *Психологічний напрямок* охоплював технологічні інструменти, які забезпечують вдосконалення емоційної сфери молодших школярів, розвивають їх здатність до емоційного відгуку на твори мистецтва, розвивають відчуття емоційного піднесення під час сприйняття мистецтва і виконання мистецько-творчих дій, формують прагнення самостійно інтерпретувати мистецькі твори а також сприяють формуванню позитивної мотивації до мистецької роботи, активізують самостійні творчі прояви дітей. *Інтелектуальний напрямок* мав на меті залучити учнів до активної пізнавальної діяльності у галузі мистецтва, сприяти засвоєнню ними особливостей художньої мови музики, образотворчого мистецтва, театру та хореографії, розширити їх обізнаність з основними засобами виразності цих видів мистецтв, ознайомити з творчою лабораторією творення кращих зразків мистецтва, активізувати їх асоціативно-образне мислення, розвинути уяву і фантазію дітей, які є необхідними складовими для успішної творчої діяльності у всіх видах мистецтва. *Творчо-практичний напрямок* передбачав розширення і удосконалення художньо-практичних умінь і навичок з музичного виконавства, образотворення, театральної гри, елементарної хореографічної діяльності, самостійного komponування різноманітних мистецьких елементів, інтерпретації мистецького матеріалу,

внесення коректив в існуючі зразки мистецьких творів, формування у дітей вміння творчо мислити і практично реалізовувати свої творчі ідеї та прагнення в процесі мистецької діяльності (під час співу, образотворчої роботи, театральної діяльності тощо).

9. На етапі аналізу результатів дослідно-експериментальних дій було узагальнено результати спостережень за реакцією школярів на запропоновані елементи розроблених нами технологій, проведено кінцевий діагностичний зріз, визначено динаміку зміни рівнів розвиненості творчих здібностей молодших школярів.
10. Отримані статистичні дані дали змогу утвердитись в ефективності розроблених нами технологій розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва та довести правомірність висунутої нами гіпотези, згідно із якою ефективність розвитку творчих здібностей молодших школярів значно підсилиться, якщо застосувати на уроках мистецтва розроблені технологічні віднайдення, спрямовані на формування в учнів позитивної мотивації до творчої роботи, удосконалення їх інтелектуально-пізнавальних можливостей у царині мистецтва і художньої творчості та збагачення їх практично-творчими вміннями у різних видах мистецької діяльності.

Проведене дослідження дає підстави для внесення обґрунтованих пропозицій щодо використання розроблених нами технологічних елементів у процесі навчально-виховної роботи з учнями початкових класів як додаткових інструментів розвитку творчої особистості молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зязюн І.А. Безсвідомість. Підсвідомість. Творчість. Мистецтво та освіта, 2001. №3. С.3-10.
2. Амонашвили Ш.А. Школа жизни: трактат о начальной ступени образования, основанной на принципах гуманно-личностной педагогики. М.: Изд. дом Амонашвили, 1998. 80с.
3. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. Казань: Изд-во Казанского университета, 1988. 288 с.
4. Анищенко Н.В. Формирование художественного восприятия младших школьников средствами комплексного взаимодействия искусств: дис...канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1993. 201с.
5. Бабанов К.О. Інформаційні системи, технології та моделі навчання в школі: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 160 с.
6. Бех І.Д. Інтеграція як освітня перспектива. Початкова школа. 2002. №5. С.5-7.
7. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. URL: http://www.goldbiblioteca/online_psihologiya/online_psistr4/374.php
8. Бодалев А.А. Психология личности. М.: Изд-во МГУ, 1988. 188с.
9. Большой толковый психологический словарь / Артур Ребер; [пер. с англ.]. Т. 1 (А-О). АСТ, Вече, 2001. 572 с.
10. Ветлугина Н.А. Общие вопросы художественного творчества ребенка. Художественное творчество и ребенок. М.: Педагогика, 1972. 288 с.
11. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини. К.: Музична Україна, 1978. 256 с.
12. Волошина Т.А. Развитие творческих способностей студента. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2012. Вип. 32. С. 255-260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimm_2012_32_53

- 13.Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психол. очерк: кн. для учителя. 3–е изд. М.: Просвещение, 1991. 93 с.
- 14.Выготский Л. С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка. Вопросы психологии. 1966. № 6. С. 74-75.
- 15.Гаврилова Л.Г. Інтегративні технології мистецької освіти у вищій школі: про впровадження курсу «Інтегроване вивчення предмету «Мистецтво» для вчителів початкових класів». URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104/18217-integrativni-technologi%D1%97-mistecko%D1%97-osviti-u-vishhij-shkoli-pro-vprovadzhennya-kursu-integrované-vivchennya-predmetu-mistectvo-dlya-majbutnix-uchiteliv-pochatkovix-klasiv.html>
- 16.Генерація наукових ідей: соціально-економічні, суспільно-політичні, гуманітарні, історичні, культурологічні та правові аспекти досліджень проблем сучасного українського суспільства. Вип. 1. Первомайськ : ПФ КІРУЕ, 2011. 359 с.
- 17.Гильбух Ю.З. Умственно одаренный ребенок. Психология, диагностика, педагогика. К. : Лыбидь, 1992. 194 с.
- 18.Гриценко І.В. Розвиток творчої активності молодших школярів на уроках музики. URL: www.kspu.edu/FileDownload.ashx?id=9cbd9bc0-7952-4956-863a-e8a8e3422f88
- 19.Даниев С.В. П.К. Энгельмейер и его роль в развитии философии. URL: <http://www.masters.donntu.edu.ua/2012/fknt/daniyev/library/philosophy.htm>
- 20.Дарда І.М. Розвиваємо здібність малюка до художніх асоціацій. Обдарована дитина, 2001. №5. С.38-39.
- 21.Демченко І. І., Пічкур М. О. Близнюк Т. О. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва: монографія. К.: Оміда, 2009. 218 с.
- 22.Державний стандарт початкової загальної освіти. Інформаційний збірник МОН України. 2006. № 2 -3.

23. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. СПб.: Питер, 2007. 368 с.
24. Ермолинская Е. Взаимодействие искусств как дидактическая основа художественно-творческого развития детей и юношества. Электронный научный журнал «Педагогика искусства». № 1. 2006.
25. Жемчужины мысли / Сост. А.А. Жадан. К.: Вища школа, 1990. 358 с.
26. Искусство в жизни детей: опыт художественных занятий с младшими школьниками / А.П.Ершова, Е.А.Захарова, Т.Г.Пеня и др. М.: Просвещение, 1991. 128с.
27. Клепиков О.І., Кучерявий І.Т. Творчі резерви особи: Курс практичної філософії: Навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів. К.: Вища школа, 1995. 163с.
28. Кондратова В.В., Калашнікова О.В. Розвиток творчих здібностей учнів у процесі викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» в початковій школі. URL: <http://apmp.kgpa.km.ua/Files/APMP05/10.pdf>
29. Кондратьева Н.В., Ковалев В.П. Структура творческих способностей младших школьников. Современные проблемы науки и образования. 2015. № 5.
30. Коновець С. Образотворче мистецтво як засіб дитячої творчості (на прикладах опанування кольору молодшими школярами). Мистецтво та освіта, 1999. №3. С.15-16.
31. Концепція нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
32. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1_11290-04
33. Краткий философский словарь / А.П. Алексеев, Г.Г. Васильев [и др.]; под ред. А.П. Алексеева. М.: РГ-Пресс, 2012. 496 с.
34. Лебедева Л.Д. Проблема одаренности. Образование. 2000. №1. С. 115–118.

- 35.Лещенко М.П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі: До проблеми педагогічної майстерності: навчально-методичний посібник. К.: АСМІ, 2003. Ч.І . 304с.
- 36.Логачевська С.П. Дійти до кожного учня / За ред. Савченко О.Я. К.: Рад. школа, 1990.158 с.
- 37.Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посібник для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2006. 256 с.
- 38.Медвідь Т. Хореографічне мистецтво як фактор творчої діяльності дитини. URL: [publications.lnu.edu.ua > index.php > artstudies > article > download](http://publications.lnu.edu.ua/index.php/artstudies/article/download)
- 39.Методи і прийоми розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів початкових класів: методичний посібник /упорядник М.П. Крилевець. Полтава: ПОППО, 2009. 92 с.
- 40.Моляко В.О. Педагогічне дослідження творчого потенціалу особистості: монографія / авт. кол., наук. керівник В.О. Моляко. К.: Педагогічна думка, 2008. 208 с.
- 41.Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. «Освіта України». №29.С.4-6.
- 42.Неменский Б. Н. Мудрость красоты. М., 1987. 255 с.
- 43.Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посіб. для студ. ВНЗ культури і мистецтв. К. : КНУКіМ, 2006. 187 с.
- 44.Психолого-педагогічні основи розвитку творчих здібностей учнів загальноосвітніх навчальних закладів фізико-технічного профілю у позакласній роботі з фізики. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_66/28.pdf
- 45.Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К: Освіта України, 2008. 274 с.
- 46.Програми та поурочні методичні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл. Музика 1-4 кл. К. : «Перун», 1996. 57 с.

47. Психология одаренности детей и подростков / Под ред. Н.С.Лейтеса. – М.: Издательский центр «Академия», 1996. 175с.
48. Рагозіна В. В. Теоретичний аспект проблеми творчих здібностей. Творчість, духовність, гуманізм в просторі освіти: збірник доповідей науково-практичної конференції. Вінниця: «Універсум-Вінниця», 1998. С. 127–132.
49. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн.2. [за ред. Є.І. Коваленко; упоряд., передм., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук]. К. : Либідь, 1997. 320 с.
50. Русова С. Дошкільне виховання // В кн.: С. Русова. Вибрані педагогічні твори / С. Русова [під ред. О.В. Проскури]. К. : Освіта, 1996. 304 с.
51. Сац Н. И. Жизнь – явление полосатое. М. : Новости, 1991. 592 с.
52. Сирота В.М. Інтегративні художньо-педагогічні технології проєктивного моделювання в мистецькій освіті. URL: <http://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/851/1/%D0%86NTEGRATIVN%D0%86%20artistsPEDAGOG%D0%86CHN%D0%86%20TEHNOLOG%D0%86%D0%87%20PROJECTIVE%20MODELYUVANNYA%20in%20MISTETSK%D0%86Y%20OSV%D0%86T%D0%86.pdf>
53. Слово о науке: афоризмы, изречения, литературные цитаты /сост. Лихтенштейн Е.С. 2-е изд., испр., доп. М.: Знание, 1978. 272 с.
54. Стрихар О. И. Експериментальні дослідження із застосування принципу інтеграції в навчанні музичному мистецтву дітей. Вісник Черкаського університету: Серія педагогічні науки : науковий журнал. Черкаси, 2013. №3 (256). С. 107–111.
55. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. Т.3. К.: Рад. шк., 1977. 670 с.
56. Сухомлинський В.О. Павліська середня школа. Вибрані твори: в 5-ти т. К., 1977. Т.4. 390 с.
57. Теория и методология творчества: итоги и перспективы. URL: <http://docs.exdat.com/docs/index-16500.html>

58. Теплов, Б. М. Избранные труды: в 2 т. М.: Педагогика, 1985. Т. 1. 328 с.
59. Турчин Т.М. Педагогіка мистецтва: навчальний посібник. URL: https://pidruchniki.com/86788/kulturologiya/zmistoviy_modul_organizatsiy_no-metodichna_model_mistetskogo_navchannya#81
60. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. Т. VI. 742 с.
61. Художественное творчество и ребёнок: монография / под ред. Н. А. Ветлугиной. М.: Педагогика, 1972. 366 с.
62. Шевченко Т.Г. Повна збірка творів: В 3-х т. К.: Держ.вид-во худ. л-ри, 1949. Т.2: Повісті. С.297-405.
63. Шмит Ф.И. Искусство как предмет обучения. Х., 1932. 63с.
64. Шопіна М.О.. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу у підлітковому віці // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 2012. С. 101- 109.
65. Энгельмейер П.К. Теория творчества. 2-е изд. М.: ЛКИ, 2007. 208с.
66. Яковлев В. А. Философия творчества в диалогах Платона // Вопросы философии. 2003. №. 6. С. 142-154.